

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2010, Volume: 5, Number: 3, Article Number: 3C0041

SOCIAL SCIENCES

Received: June 2009

Accepted: June 2010

Series : 3C

ISSN : 1308-7444

© 2010 www.newwsa.com

Ensar Yılmaz

Bartın University

ensaryilmaz24@gmail.com

Bartın-Turkey

**TÜRKİYE'DE İŞÇİ SENDİKALARININ ÖNÜNDEKİ SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK
ENGELLER**

ÖZET

Dünyada 1980'lerde başlayan ve 1990'lı yıllarda hızlanarak devam eden bir sosyo-ekonomik ve politik değişim süreci görülmektedir. Aynı tarihler içinde Türkiye'de de yeni bir yapılanma süreci başlatılmıştır. Bu süreç Türkiye'de, dünyadaki değişimlere açık ve duyarlı bir dönemi başlatmaktadır. Dünyadaki bu büyük değişim, işçi sendikalarının varlıklarını devam ettirmekte güçlükler oluşturmakta, önüne engeller çıkmasına yol açmaktadır. Türkiye'deki işçi sendikaları da bu değişim sürecinden etkilenmektedir. Sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan bu değişim sonucu Türk sendikacılığının da 1980 sonrasında güç kaybettiği gözlenmektedir. Türkiye'de sendikal hareketlerdeki güç kayıplarında veya bir başka deyişle bugün için Türkiye'de işçi sendikalarının önündeki sosyal, siyasal ve ekonomik engeller olarak; ekonomik gelişmeler, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve rekabet, işsizlik, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ekonomik hayat içerisinde yaygınlaşması, devletin değişen rolü ve işverenin yönetim anlayışındaki farklılaşma gibi faktörlerin rol oynadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Sendikasızlaşma, Sendikasızlaştırma, İşçi Sendikaları, Sendikal Hareket

**SOCIAL, POLITICAL AND ECONOMICAL OBSTACLES CONFRONTED BY TRADE UNION
IN TURKEY**

ABSTRACT

Global process of socioeconomic and politic changes is under progress since 1980s, which has intensified since 1990s. It is interesting to observe a concomitant reconstruction process during the same period in Turkey. This process has marked a period in Turkey, which is characterized as being open and sensitive to global changes. Comprehensive global changes have brought enormous drawbacks for the trade union in their survival, let alone being effective. The trade unions in Turkey are under the influences of such a process of change. Turkish trade unionism has gone out of its influence under the consequences of wind of changes in social, political and economic domains. It is worth to mention the recent economic developments, technologic improvements, globalization and competition, unemployment, domination of small- and medium-size operations in economic life, change of public's role and differentiation in business administration that plays role in loss of power in Turkish trade union movement, as a real challenge in front of the trade union in terms of economic, social and political trends.

Keywords: Trade Union, Deunionize, Deunionization, Labor Unions, Trade Union Movemen

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Dünyadaki işçi sendikalarının, sendikal hareketlerin, özellikle 1980'lerden başlayarak ve 1990'lardan sonra daha da yoğunlaşarak toplumun tüm kesimlerini etkileyen siyasal, sosyal ve ekonomik alanda hızlı ve köklü bir değişim süreci içine girdiği görülmektedir. Sosyal, siyasal, ekonomik alandaki değişimlerin birbirini karşılıklı etkileyerek geliştiği bu süreçte Türkiye'deki işçi sendikal hareketi de yeni bir yapılanma sürecine girmek zorunda kalmış ve bu süreçte sosyal, siyasal ve ekonomik engellerle karşılaşmıştır.

Sanayi devriminden günümüze kadar olan dönemde çalışanların haklarının savunulmasında ve elde edilen başarılarla en büyük paylardan biri hiç kuşkusuz sendikaların olmuştur. Fakat zaman içinde meydana gelen gelişmelerin ve değişimlerin neredeyse tamamı sendikaların aleyhinde bir durum yaratmış ve geleneksel yapısının artık işleyemez bir hale gelmesine yol açmıştır.

Bir dönem toplumsal hareketliliğin merkezi haline gelen sendikaların sosyo-ekonomik ve politik önemi yadsınamaz. Eskiye göre oluşan farklılıkların nedenleri nelerdir, bugün artık neyi ifade etmektedirler? Sendikaların geçmişteki, gerek toplumsal, gerek siyasal, gerek ekonomik fonksiyonları ile bugünkü fonksiyonlarını karşılaştırdığımızda ulaşacağımız sonuçlar bize bu engellerle ilgili bir fikir verebilecektir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Endüstriyel çağda, çalışanlar arasındaki örgütlü bir dayanışmanın sonucu olarak çalışanlar işverenlere karşı menfaatlerini maksimize etmeyi amaçlayan ve görece bir başarıya sahip, toplumda çok önemli bir yeri olan sendikalar, post-endüstriyel diye nitelendirilen günümüzde bu özelliklerini devam ettirebilmekte çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Hiç kuşkusuz bunun hem konjonktürel hem yapısal nedenleri vardır. Bu nedenleri ortaya koyabilmek ve kısaca da olsa anlamlandırarak bu yapıların evrildiği yönü görebilmeye çalışmak bu çalışmanın amacıdır.

3. İŞÇİ SENDİKALARINDAKİ GENEL DEĞİŞİMİN TÜRKİYE'DEKİ ETKİSİ (EFFECTS OF GENERAL CHANGES IN TRADE UNIONS ON TURKEY)

Sendikalar en uzun tarihi gelişmelerini Batı'nın sanayi toplumlarında geçirmişler ve günümüzde bu ülkelerde artık vazgeçilmez kurumlar haline gelmişlerdir. Kuşkusuz bu tarihi gelişme içinde sendikaların şekil, fonksiyon ve programlarında, gaye ve ideallerinde önemli değişimler olmuştur (Ekin, 1989:72).

Dünyada II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayarak 1970'lere kadar devam eden ve "altın çağ" olarak isimlendirilen dönemde sendikalar, kamu politikalarının oluşmasında ve işyerlerinde çalışma koşullarının belirlenmesinde etkin bir rol oynamışlardır (Ekin, 1996:19). 1970 sonrasında sanayileşmiş batı ülkelerinde ekonomik büyümenin yavaşlamasına paralel olarak işsizliğin artması, enflasyonun yükselmesi sonucu harcamaların kısıtlanarak istikrar politikaları gündeme gelmiştir. Kuşkusuz bu ekonomik değişim, 1945 sonrası kapsamlı bir uygulamaya dönüşen Keynesyen politikaların önemini azaltırken, işçi sendikalarını beklemedikleri koşullarla karşı karşıya bırakmıştır (Selamoğlu, 1995:124-125).

1970 ortalarından bu yana gelişmiş kapitalist ekonomiler "üçüncü endüstri devrimi" denilen mikro-elektronik devrimle önemli bir yapısal değişiklik içine girmektedir. Kısaca kitle üretimi, standart üretim ve fiyat rekabetine dayalı fordist üretim tarzı, işbölümü ve

uzmanlaşmaya dayalı tailors' iş örgütlenmesi büyük ölçüde değişmektedir (Koray, 1992:73).

1980'li yıllara geldiğimizde ise yaşanan yeni gelişmelerle birlikte, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde sendikasızlık olgusu ortaya çıkmaya başlamıştır.. Hatta bazı ülkelerde -özellikle ABD de-sendikasıız sektör dominant hale gelmiştir. Sendikasıız sistemin ortaya çıkışı tıpkı sendikaların ortaya çıkışı gibi farklı ülkelerde farklı ekonomik ve sosyal yapıların etkisi altında kalarak gelişim gösterdiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede sendikasıızlaşma, sistemin ilk geliştiği ABD'de farklı, Avrupa'da ise farklı bir gelişim süreci göstermiştir(Şenkal, 1999:93).

Gerek sanayi ötesi toplumlarda, gerekse gelişmekte olan ülkelerde işçi sendikaları ile ilgili ortaya koyulan yeni düzenlemelerin büyük bölümü sendikasıızlaştırma olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Yatırımların yer değiştirmesi, taşeron uygulaması, işten çıkarmalar, yasalarda kuralsızlaştırma ve özelleştirme bunlardan bazılarıdır. Türkiye'de de sendikasıızlaştırma noktasında kendi sosyo-ekonomik ve politik yapısına göre bir takım düzenlemeler ortaya konulmaktadır. Taşeronlaşma, enformel istihdam, sözleşmeli personel, esnek çalışma, kapsam dışı personel, özel güvenlik görevlileri ve özelleştirme bunlardan bazılarıdır.

Yeniden düzenlenen çalışma koşullarının, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik ve siyasi yapısı ile çalışma hayatındaki kurumsallaşma seviyesine bağlı olarak gelişeceği söylenebilir. Bu parametreler çerçevesinde, çalışma hayatında etkili olan aktörlerinin güçleri ve stratejik tercihleri, değişimi başlatma ve onun yönü üzerinde önemli rol oynamaktadır.

Türkiye'de sendikacılığın gelişmesi de Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde farklı eğilimler göstermiştir. Sendikaların yasak olduğu ve kendileri ile ilgili bir yasal düzenlemenin bulunmadığı 1947 öncesi dönem ile sonrası nitelik ve nicelik açısından farklılık arz etmiştir. 1947-63 yılları arasında gelişen sendikacılık hareketi 1961 Anayasası ile yasal zemine taşınmış ve sendikaların yanı sıra Türkiye'de ilk defa toplu pazarlık kurumu da yasal güvenceye kavuşturulmuştur (274 ve 275 sayılı yasalar). 1980 yılına kadar devam eden bu yapı 12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrasında yeniden düzenlenmiştir. Bu değişimde küreselleşmenin ve uluslar arası rekabetin yoğunlaşması ve endüstri ilişkilerinde yaşanan post-endüstriyel dönüşümün yansımalarının yanı sıra Türkiye'nin ithalata dayalı kalkınma politikalarını terk ederek ihracata dayalı ekonomik kalkınma politikasına yönelmesi de etkili olmuştur. 1982 Anayasası ve buna bağlı olarak çıkarılan 2821 ve 2822 sayılı yasalar sendikacılık ve toplu pazarlık kurumlarını sınırlandıran ve zayıflatan bir düzenleme getirmiştir.

1947 yılında 5018 sayılı İş ve İşveren Sendikaları Birlikleri Hakkında Kanunun yürürlüğe girmiştir. Planlı döneme geçiş yılı ve aynı zamanda Türk sendikacılığı için bir dönüm noktası olan 1963 yılına kadarki zaman dilimi Türkiye'deki sendikal hareket için ayrı bir dönem ifade etmektedir. Planlı dönemin başlangıcı ve aynı zamanda 274 sayılı Sendikalar Yasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Yasasının yürürlüğe girdiği 1963 yılından 1980'e kadar olan dönem ise Türkiye'de sendikaların sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan en etkin oldukları dönem olarak görülmektedir. 1980 sonrası dönem ise sendikaların zayıfladığı ve sendikal hareketin devam etmesini engelleyen faktörlerin ortaya çıktığı bir dönem olarak görülmektedir.

Sanayi ötesi olarak nitelendirilen bu yeni dönemde sendikaların sadece üye kaybetmekle kalmadıkları aynı zamanda -bir zamanlar sosyal, siyasi ve ekonomik yapıyı belirleyebilecek kadar güçlü olan- eski

sosyal güçlerini de kaybettikleri görülmektedir. Bu süreçte yaşanan değişim trendleri; devletin, çalışma ilişkilerini düzenleyen kanunları yeniden liberalize etmesi, toplu pazarlığın adem-i merkezileştirilmesi ve bireyin artan önemi, sendikaların üye ve sosyal güç kayıplarını açıklamak için örnek verilebilecek gelişmelerdir.

4. TÜRKİYE'DEKİ İŞÇİ SENDİKALARININ ÖNÜNDEKİ SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK ENGELLER (SOCIAL, POLITICAL AND ECONOMIC HANDICAPS OF TRADE UNIONS IN TURKEY)

II. Dünya Savaşı sonrasında bütün dünyada devletin ekonomik alandaki rolü, izlenen Keynesci ekonomi politikaları ve refah devleti anlayışı çerçevesinde daha çok artmıştır. Kamu sektörünün genişlemesinden de kaynaklanan devlet müdahalesinin gelişme seyri, ilk dönemlerde toplu pazarlığa ve işçi sendikalarına aktif yasal destek vermek şeklinde olmuştur.

1965'lerden sonra ortaya çıkmaya başlayan ve 1970'li yıllarda artarak devam eden ekonomik durgunluk, uygulanan ekonomik politikaların değiştirilmesine yol açmıştır. 1970'lerin ortasından itibaren neo-liberal yaklaşım giderek güçlenmeye başlamıştır (Delican, 1995:14-15). 1970 sonrasında değişen koşulların etkisiyle daha çok işsizlik gibi temel sorunlarla ilgili olarak makro stratejilerin geliştirilmesinde yoğunlaşmaya başlamıştır (Selamoğlu, 1995:32). 1980 sonrası bu olumsuz değişim devam etmiş. İngiltere, ABD gibi birçok ülkede devlet, işçi sendikaları karşısında daha katı bir tutum içine girmiştir.

Bu süreç içerisinde sendikasızlaşma ve sendikasızlaştırma kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu iki kavramın ancak ikisi beraber ele alındığında anlamı daha açık şekilde ortaya konulabilir. Sendikasızlaşma genel toplumsal değişme sürecinde çeşitli alt sistemlerin fonksiyonel ilişkileri sonucu ortaya çıkan bir durumken, sendikasızlaştırma belirli toplumsal, siyasal ve ekonomik aktörler arasındaki karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sendikasızlaşma sosyo-ekonomik ve kültürel alanlardaki değişimin karşılıklı etkileşimi sonucu önümüze çıkan tabii bir duruma işaret ederken sendikasızlaştırma daha dar bir alanda 'etkileyen-etkilenen' ya da 'belirleyen-belirlenen' şeklinde tek yönlü "politik" bir durumu ifade etmektedir.

Türkiye'de de işçi sendikalarının 1980 sonrasında güç kaybettiği gözlenmektedir. Türkiye'de sendikal hareketlerdeki güç kayıplarında veya bir başka deyişle bugün için Türkiye'de işçi sendikalarının önündeki sosyal, siyasal ve ekonomik engeller olarak; ekonomik gelişmeler, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve rekabet, işsizlik, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ekonomik hayat içerisinde yaygınlaşması, devletin değişen rolü ve işverenin yönetim anlayışındaki farklılaşma ve çalışanların zihniyet değişimi gibi faktörlerin rol oynadığı görülmektedir.

4.1. Ekonomik Gelişmeler, Küreselleşme Ve Rekabet Olgusunun Sendikalar Üzerindeki Etkisi (Effects of Economic Developments, Globalization and Fact of Competition on Trade Unions)

Dünyada yaşanan ekonomik gelişmelerin siyasal ve sosyal yapıları da etkilemesi, Türkiye'nin de özellikle 1980'lerden sonra bu yapıya eklenme çabaları hiç kuşkusuz sendikaların da etkilenmesine yol açmıştır. Türkiye'de planlı döneme geçilen 1963 yılından beri 1970, 1980 ve 1994 yılında olmak üzere üç ciddi ekonomik bunalım yaşanmıştır. Yaşanan bu bunalımlar son yıllarda Uzakdoğu ülkelerinde,

Brezilya'da yaşanan ve ülkemizde de hemen hemen aynı etkileri bırakan ekonomik krizlere, mali ve finans piyasalarının çöküşüne, yüksek enflasyona, işsizliğe ve işten atılmalara neden olmuştur (Altıparmak, 2001:214). Bu durumların sendikaların gelişimini engellediği, hareket alanını daralttığı açık bir gerçektir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olması ve sanayileşmeye-batı ülkelerinin aksine-geç başlaması beraberinde önemli sorunları da getirmiştir. Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarındaki başarısızlıklardan dolayı sendikalar bir taraftan kayıt dışı ekonominin büyümesinden olumsuz etkilenirken, diğer yandan da kayıtlı ekonomi içerisindeki işyerlerinde de sendikalı işyeri ve işçi sayısı azalmakta, mevcut yapı sendikalardan kaçışı teşvik etmiştir (Yorgun, 1999:28).

Küreselleşme sürecinde uluslar arası ilişkilerin, rekabet ve bağımlılığın artması, ulus devlet yapısının zayıflaması, uluslar üstü etkileri ön plana çıkarırken; sendikalar da bu gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Küreselleşme hem endüstri ilişkileri sisteminin bütününe hem de sistem içindeki aktörlerin rollerini etkilemektedir. Ancak bu süreç halen devam etmekte olduğundan bu etkinin yansımalarının net sonuçlarını tam olarak belirlemek olası görünmemektedir (Tokol, 2001:141-141).

Çok uluslu şirketler sendikaların toplu pazarlık güçleri üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Değişik ülkelerde aynı malı üreten yatırımları olan çokuluslu şirketlerin, ana ülkedeki sendika isteklerine direnme güçleri artabilmektedir (Koray, 1992: 129).

Türkiye'de 1980 sonrasında izlenen liberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, her türlü mal ithaline izin verilmesi, yerli sanayiye bir anda yabancı malların rekabetine açık hale getirmiştir. 1980'li yıllara kadar devlet korumacılığı sayesinde belli bir düzeye gelmiş bulunan Türk sanayiye açısından, bu dönemden sonra dünya piyasalarına açılma ve artan uluslar arası rekabetle mücadele etmek bir zorunluluk halini almıştır. Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren de Avrupa Birliği'yle imzaladığı Gümrük Birliği anlaşmasıyla yeni ve zorlu bir döneme girmiştir. Çünkü Gümrük Birliği'nin temelinde rekabet gücü yatmaktadır. Bu durumun da ileride Türk sendikacılığını olumsuz yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir (Şenkal,1999: 254).

Ayrıca küreselleşmenin sonucu olarak birçok Türk şirketi ülkemizde işverene ağır şartlar getiren çalışma hayatının yükümlülüklerinden kurtulmak için işçilik maliyetlerinin düşük olduğu ve çalışma şartlarının daha elverişli olduğu ülkeleri ya da bölgeleri tercih etmektedirler (Altıparmak, 2001:217). Sonuç olarak; küreselleşme, işverenler üzerindeki rekabet baskısını artırarak sendikalar için daha çetin bir toplu pazarlık sürecinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ayrıca tekelleri endüstrilerde sendikaların grev yoluyla elde ettiği pazarlık gücü, dışa açılma ve ithalat dolayısıyla azalmaktadır (Şenkal, 1999:254-255).

4.2. Teknolojik Gelişmelerin Hızlanması Ve Sosyolojik Bir Engel Olarak İş Gücünün Yapısal Değişimi (Acceleration of Technological Developments and Structural Changes of Labor as a Sociological Obstacle)

Sanayi devrimi sendikaların ortaya çıkması için gerekli ortamı hazırlarken, bilgi teknolojisi sendikaları olumsuz yönde etkilemektedir. Yeni teknolojilerin üretim ve organizasyon modelleri, sektörler, işin ve işgücünün niteliği, istihdam şekilleri üzerinde

etkileri olmuş, işçi-işveren ilişkileri bireyselleşme eğilimine girmiştir. Bu durum da sendikaları olumsuz yönde etkilemektedir. Teknoloji alanda yaşanan bu değişimlerle, yüzlerce, binlerce işçi çalıştıran devasa üretim merkezleri ve fabrikalar bir bir kapanmışlar ya da hızla küçülerek yerlerini sendikalaşmanın zor olduğu daha küçük ve esnek üretim yapısına sahip işletmelere bırakmışlardır (Altıparmak,2001: 214).

1970 sonrası gündeme gelen işgücünün yapısal değişimi, işçi sendikacılığı açısından çok önemlidir. İstihdamın geleneksel olarak sendikalaşma oranının yüksek olduğu sektörlerden (maden, çelik, liman) sendikal örgütlenmenin zayıf olduğu sektörlerle kayması, imalat sanayinde istihdamın daralması, toplam işgücü içerisinde beyaz yakalı işgücünün yoğunluğunun artışı ve işgücü kompozisyonunda kadın ve genç işçilerin önem kazanması işgücünün klasik işçi sendikacılığına olan ilgisini zayıflatmaktadır(Selamoğlu, 1995:33).

Diğer yandan hem dünya ekonomisindeki, hem de ulusal ekonomilerde mikro teknolojinin öncülük ettiği strüktürel değişim, iş piyasalarında yüksek vasıflı elemanlara olan talebi arttırmaktadır. Öyle ki, teknolojik yeniliklerin çok kısa bir sürede neredeyse demode olacak şekilde hızlı bir gelişme sürecinde oluşu yüksek vasıflı elemanların sürekli kendilerini yenilemelerini de gerekli kılmaktadır (Kurtulmuş, 1996:149).

Çalışanların beceri ve vasıflarının artması ve daha üst düzey eğitim almaları, sendika ve sendikal taleplerin önemini azaltmakta, bireysel kontratların trendini yükseltmektedir (Şenkal, 1999:74). Üstün vasıflı elemanların hak taleplerinde sendikayı bir aracı olarak kullanmak yerine, kendi beceri ve vasıflarına güvenden kaynaklanan bireysel taleplere ve pazarlığa ağırlık verecekleri açıktır. Bu da, modern teknolojinin getirdiği yeni iş ilişkileri ortamında kurum olarak sendikaların sadece sosyolojik bir kuvvet ve baskı aracı olarak önemini azalmasını değil aynı zamanda çalışanlar için yavaş yavaş bir ihtiyaç olmaktan çıkmasını da gündeme getirmektedir (Kurtulmuş, 1996:199).

4.3. İşsizlik Olgusu, İşverenlerin Tutumlarındaki Değişim, Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Sendikalar Üzerindeki Olumsuz Etkileri (Negative Effects Of The Fact Of Unemployment, Changes in Employers' Attitudes and Small And Medium Sized Enterprises on Trade Unions)

Türkiye'de %2'ler düzeyinde seyreden hızlı nüfus artışı, 1960'lardan sonra giderek artan ve %4'lere varan hızlı şehirleşme, batı ülkelerinde gelişim gösteren sanayi ve hizmetler kesiminin Türkiye'de yeterince gelişmemesi, buna karşılık yapılan yatırımların işgücü fazlalığını emecek yeterli istihdam sahaları açmaktan uzak kalması "yapısal" bir işsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1980 sonrasında sosyo-ekonomik şartların etkisiyle olağanüstü hızlanan iç göçle büyük kentlere gelen ve büyük yedek işsizler ordusu oluşturan kırsal kökenli işsizlerin elde edecekleri her düzeyde ücretin kırdaki gelirine göre daha yüksek olması, onları daha düşük ücret karşılığında çalışmaya itmiştir. Kuşkusuz bu durum da sendikalar üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır (Çetik ve Akkaya, 1999:116-117).

İşsizliğin işçi sendikaları üzerindeki etkileri iki şekilde olmaktadır. Birincisi, işsiz sayısının artması sistemin genelinde bir daralma meydana getirmektedir. İkincisi de bu daralma sonucu olarak sistemde sendikal mücadelenin zayıflamasına yol açmaktadır. Meydana gelen bu olumsuz gelişmeler Türkiye'de sendikasız sistemin gelişmesine zemin hazırlamaktadır (Şenkal, 1999:259-260).

Artan işsizlikle birlikte, istihdamın yapısal değişim geçirmesi sendikalarda örgütlenme ve temsil sorunu doğurmakta ve sendikaları büyük bir dönemecin başına getirmektedir. Her iki durum da sendikalaşma ve sendikal örgütlülük ağır darbe yemektedir (Uslu, 1996:54-55).

Türkiye’de işyerlerinin yaklaşık yüzde 85’i küçük işyerlerinden oluşmaktadır. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının altında yatan nedenlerden bir tanesi ve sendikal hareketi ilgilendiren tarafı da küçük işletmelerin sendikasızlaştırma ve toplu pazarlıktan kurtulmak amacıyla yapay olarak bölünmüş olmalarıdır. Bunun için de Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler sendikal örgütlenme ve toplu pazarlık kapsamının dışında kalmaktadırlar. Nitekim Türkiye’de küçük ve orta ölçekli firmaların %90’ı sendikasızdır ve toplu pazarlık kapsamının dışındadır. Bunun yanında tarımda çalışanlarda eklendiğinde sendikasız işçi sayısının tahmin edilenden çok daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır (Şenkal, 1999:262).

Küçük işletmelere dayalı endüstri ve hizmet sektörü sendikalaşma açısından hiç de uygun değildir. İşçiler arasında sınıf bilincinin ve dayanışma duygusunun gelişmesi, işverenlerin sendika karşıtı tutumlarının etkisizleştirilmesi açısından büyük işletmeler, sendikalaşmaya daha uygun koşullar sağlamaktadır (Altıparmak, 2001:219).

Sendikasızlaştırmada özellikle işverenlerin tutumları da önemli olmaktadır. İşverenler sendikal işçilere işyerinde çalışma fırsatı vermek istememektedirler. İşçileri sendikalardan uzaklaştırmaya, sendikal işçilerin firma içinde terfilerini engelleyerek ya da başka bölümlere kaydırarak sendikalaşmalarını engellemeye çalışmaktadırlar. Yine sendikal işçileri fırsat buldukça işten atmak, zorunlu emeklilik, işçilerin sendikaya üye olmalarını engellemek için uyarı ve tehditlerde bulunmak, geçici olarak işyeri kapatmaları gibi uygulamalarla işyerini sendikasız bir hale getirmeye çalışmaktadırlar. Bu arada ülkemizde faaliyet gösteren IBM, BP, Shell, Toyota gibi çokuluslu firmaların sendikasız olduğu ve sendikasız bir yönetim geliştirme konusunda ciddi çalışmalar yaptıkları görülmektedir (Şenkal, 1999:274-275).

Sendikasızlaşma açısından bir başka önemli olgu da enformel istihdamın artış göstermesi ile bu sektörde çalışan işçilerin sendikal faaliyetlere katılmalarının engellenmesi sendikal hareketi zayıflatmakta ve sendikalaşmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Esnek istihdama mevcut yasaların ve sendikal yapının uygun olmaması ve part-time çalışanların kendilerine özgü çalışma şekillerinden dolayı sendikalara pek sıcak bakmamaları şeklinde ifade edeceğimiz değişimler işveren politikalarını oluşturmaktadır.

4.4. Sendikaların Önündeki Siyasal Engellerden Biri Olarak Devletin Değişen Rolü (Changing Role of State as One of The Political Obstacles in Front of Trade Unions)

Siyasi yapının Batı’da özel sermayenin girişimci rolüne destek olmasına karşın ülkemizde devlet ekonomideki en önemli aktör, en büyük işveren durumundadır. Devletin ekonomide artan rolüne paralel olarak kamu kesiminde sendikalaşma hızlanmış ancak bu da beraberinde sendikaların siyasal iktidara bağımlılığını artırmış, sonuçta devlet güdümünde bir sendikal yapı yerleşmiştir (Dumanlı, 1997:59).

Türkiye’de yaşanan askeri darbenin sonucunda ortaya çıkan 1983 yasalarında daha kapsamlı bir siyasi faaliyet yasağı, sendikaların kapatılmaları konusunda daha kapsamlı düzenlemeler, devletin sendikalar üzerindeki denetimini arttıran hükümler, sendikalara mali

konularda getirilen sınırlamalar mevcuttur (Soyer ve Soyer, 1996:64). Başta 1982 Anayasası, 2821 ve 2822 sayılı yasalar ve diğer çalışma yaşamını ilgilendiren yasalarda sendikaların faaliyetlerini zorlaştıran hükümlerin olması sendikaların önünde ciddi engeller oluşturmaktadır (Petrol-iş Yıllığı 1987, 2000:269).

Türkiye’de örgütlenme hakkına ilişkin kısıtlamalar hala devam etmektedir. Oysa başta 87 sayılı örgütlenmeye ilişkin, 98 sayılı toplu pazarlığa ilişkin ve 151 sayılı kamu çalışanlarının sendikalaşmalarına ilişkin sözleşmeler olmak üzere, Türkiye çok sayıda ILO sözleşmesini kabul etmiştir. Ancak aradan geçen zamana rağmen bu sözleşmelerin gereği olan yasal düzenlemelerde hala problemler yaşanmaktadır (Petrol-iş Yıllığı 1997-1999, 2000:734).

Siyasi koşullar, henüz, sendikal hakları tümüyle sağlamaya yetmediği gibi, siyasal yapıdaki istikrarsızlıklar ve demokratikleşme sürecindeki gelgitler sendikal işleyişleri de gelgitlere mahkum etmektedir (Koray, 1997: 26). Türk yasal mevzuatında yer alan yasaklar nedeniyle işyeri ve meslek sendikacılığı yapılamamakta, uluslar arası ilişkiler yeterince geliştirilememektedir (Yorgun, 1999: 30).

Ülkemizde demokratik bir yönetim için örgütlü toplum olmanın gereği ve önemi yeterince anlaşılmadığından, sivil ve siyasal özgürlük alanları da yeterince genişletilerek güvence altına alınamamıştır. Sendikalar birer suç üretme merkezleri, sendikacılar ve üyeleri de potansiyel suçlular gibi görülmektedir. Bu yaklaşım işçileri ve toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple çalışanların örgütlenmesi zorlaşmakta, mevcut sendikal yapılar zorluklarla karşılaşmaktadır (Altıparmak, 2001:203-204).

Bugüne kadar uygulanan politikalar, toplu iş sözleşmelerine tabi kesimde istihdam azalışına, işletmelerin küçülmesine, taşeronlaşmaya, ilgili işyerlerinin haksız rekabete maruz kalmasına, kayıt dışı sektörün büyümesine ve sendikal sistemden kaçışa yol açmıştır. Her siyasi tıkanıklık, sendikal mücadeleye bir duraklama, hatta gerileme getirmektedir; her siyasal değişiklik sendikal haklarda bir değişikliğe neden olmaktadır.

5. SONUÇ (CONCLUSION)

Dünyada sanayi devrimi sendikaların ortaya çıkması için gerekli ortamı hazırlarken Türkiye’de bu süreç devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ekonomide en önemli aktör olan devlet, gerek Batı dünyasıyla bütünleşme süreci içinde gerek dünyadaki yeniden yapılanma süreci içinde işçi ve işveren ilişkilerini de düzenleyici bir görev üstlenmiştir. Fakat, özellikle 1980’lerden sonra dünyada yaşanan post-endüstriyel süreç hem dünyada hem Türkiye’de sendikaların bugüne kadar olan kazanımlarını aşındırmaya, süreci ters çevirmeye doğru yönelmektedir. Ekonomik boyutu yanında sosyolojik ve siyasal bir süreci de içinde taşıyan sendikalaşma yerini sendikasızlaşmaya bırakmaktadır. Bir diğer deyişle, yaşanan dönüşüm sonucu ortaya çıkan sendikasızlaşmanın temelinde sosyo-ekonomik yapısal ve politik değişimler yer almaktadır. Yapısal değişimlerin başında ekonomik ve teknolojik değişimler yer almaktadır.

Ekonomideki yapısal değişimlerin başında işgücünün sektörel dağılımındaki farklılaşma bulunmaktadır. İş gücünün imalat sektöründen hizmet sektörüne geçişi, sendikalaşmanın yoğun olduğu geleneksel sektörlerdeki çöküşe ve doğal olarak sendikaların üye kaybetmesine neden olmuştur.

Teknolojik gelişmeler sendikasılaşmaya etki eden en önemli yapısal değişimlerden biri olarak görülmektedir. Teknolojik gelişmeler, öteden beri sendikalaşmaya sıcak bakmayan beyaz yakalı ile kadın ve genç işçi oranını çoğaltmakta. Bu durum da, giderek sendikacılığı olumsuz yönde etkilemektedir. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak değişen ve post-fordist üretim modeli olarak adlandırılan değişimle esnek çalışma, esnek uzmanlaşma kavramları ortaya çıkmış. Bu kavramların örgütlülüğe zarar vermekte ve sendikalaşmayı geri plana attığı görülmüştür.

Ekonomide yaşanan yapısal değişimler, küreselleşme ve rekabet olgusu, ekonomik krizler ve işsizlik, teknolojik gelişmeler, devletin ekonomideki rolünü değiştiren iradesi ve sosyolojik algıdaki iş anlayışının değişimi ve benzeri etkilerden sendikaların etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Dünya ekonomisinde yaşanan bu yapısal değişimlerin işçi sendikaları üzerindeki etkisi esas olarak, ulusal aktörler olarak nitelendirilen firmaların, hükümetlerin ve sendikaların davranışlarındaki farklılaşmalara neden olmuştur. Geleneksel endüstri ilişkilerinde işçi ve işverenlerin taraf olarak katıldıkları bir sistem ve toplu pazarlık düzeni ön görülürken, yeni endüstri ilişkilerinde yönetim, sendikaları devreden çıkararak veya sendikaların önemini ikincil plana iterek çalışanlarla dolaysız ilişkiler kurmaktadır (Çetik ve Akkaya, 1999:34). Yeni siyasal ve sosyal anlayışlar da bu yapıyı desteklemektedirler.

Ekonomik ve teknolojik yapıda gerçekleşen değişimler, teknolojiyi kullanan ve dolayısıyla nitelikli iş gücü olarak farklılaşan iş görenlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durum da sendikaların işlevselliğini bireyin kendi üzerinden gerçekleştirilebildiği bir yapıya yol açmaktadır. Dünyada gelişen bu durumun Türkiye'ye yansımaları olarak daha çok toplu pazarlık, iş güvencesi ve gelecek kaygısını sendikalar üzerinden devlete transfer ederek var olmaya çalışan vasıfsız işçilerin, mistifike ederek kullandıkları bütün siyasal söylemlere rağmen kendi niteliklerini geliştirerek, yaptığı işte kaliteyi artırarak bütün bunları kendi üzerinden gerçekleştirilebilen bir iş gören anlayışı gelişmekte, yaygınlaşmakta ve siyasal düzlemde bu anlayış desteklenmektedir.

Diğer yandan Türkiye'de de kamunun izlediği politikalar sendikasılaşmaya yol açmakta ve hızlanmaktadır. Sözleşmeli personel uygulamasının 1984 yılından itibaren özellikle KİT'lerde uygulanması ve bu personelin sendikaya üye olmasının yasal olarak engellenmesi ağırlıklı olarak Kamu alanında örgütlenmiş olan sendikaların pazarlık gücünü olumsuz yönde etkileyerek sendikası sistemini yaygınlaşmasına zemin oluşturmaktadır.

Bir diğer kamu politikası olan kapsam dışı personel uygulaması ile nitelikli iş gücüne daha fazla haklar verilerek ve yönetim kademelerinde ilerlemeleri sağlanarak ayrıcalıklı bir grup oluşturulmaktadır. Bu durum nitelikli olmayı özendirirken, sendikalardan ayrılmaları da hızlandırmaktadır. Türkiye'de devlet politikaları olarak çırak ve stajyer çalıştırma, özel güvenlik görevlileri, özelleştirme, geçici ve mevsimlik işçilik gibi sendikası sistemin yaygınlaşmaya başlamasına sebep olacak benzeri uygulamalar da gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır.

1960'lı yılların koruyucu destekleyici devleti, yerini bu ülkelerde sendikaları zayıflatmaya ve toplu pazarlığı daha az etkili kılmaya çalışan devlete bırakmıştır. Devlet yasalarla belirlenmiş "kurallar" yerine, süreci belirleyen "prosedürlerle" ilgili kurallar koymaya yönelmiştir (Delican, 1995:203). Üçlü yapıyı oluşturan işçi-

devlet-işveren şeklindeki işbirliğinin yerini, ikili yapı yani işçi-işveren işbirliği almış ve işyeri-işletme ön plana çıkmıştır. Bu durum sendikacılığın zayıflamasında önemli bir etken olmuştur (Selamoğlu, 1995:33).

Gerek kamu gerekse işverenlerce izlenen sendikasızlaştırma politikaları karşısında işçi sendikalarının henüz yeterince alternatif politikalar geliştiremedikleri gözlenmektedir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Altıparmak, A., (2001), Türk Sendikacılığında Güven Bunalımı, İsmat Yayıncılık, Ankara.
2. Çetik, M. ve Akaya, Y., (1999), Türkiye’de Endüstri İlişkileri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
3. Delican, M., (1995), Sanayileşmenin Endüstri İlişkilerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
4. Dumanlı, B., (1997), “Türkiye’de Sendikal Hareketin Gelişim Trendleri:1963-1993” İktisat Dergisi: Temmuz, Sayı:369,ss:59-66
5. Ekin, N., (1989), Endüstri İlişkileri, İşletme Fakültesi Yayınları Yön Ajans, İstanbul:
6. Ekin, N., (1996), “Değişim ve Sendikaların Geleceği”, Mercek Dergisi, Nisan ,ss:15-23.
7. Koray, M., (1992), Endüstri İlişkileri, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İzmir.
8. Koray, M., (1997), “Kadınlar-Sendikalar-İlişkiler”, Basisen Şubat, Sayı:364, ss:26-29.
9. Kurtulmuş, N., (1996), Sanayi Ötesi Dönüşüm: Küreselleşme ve İnsan Kaynakları Boyutuyla, İz Yayıncılık, İstanbul.
10. Petrol-iş Yıllığı, (2000), 97-99 Petrol-iş, Nisan
11. Petrol-iş Yıllığı, (2000), 87 Petrol-iş, Haziran.
12. Selamoğlu, A., (1995), İşçi Sendikacılığının Gücündeki Değişim: Gelişmeler-Nedenler-Eğilimler, TTK Basımevi, Ankara.
13. Soyer, M.P. ve Soyer S., (1996), “Değişim(!) ve Sendikalar”, Mercek Dergisi, Nisan, ss:61-68.
14. Şenkal, A., (1995), Sendikasız Endüstri İlişkileri: Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de, Kamu-iş, Ankara.
15. Tokol, A., (2001), Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:173, Bursa.